Millet
ve
Türk Milliyetçiliği

Mehmed Niyazi

ÖTÜKEN

Ziya Nur Aksun
ve
Rahmetli Erol Güngör'e

şükranlarımla...

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

-I- Millet 11
1) Milletin Oluşması 11
2) "Millet" Kelimesinin Etimolojisi 16
3) Diğer Sosyal Gruplardan Farkı 18
4) Millet Hakkında Görüşler 27

-II- Unsurlar ve Etkileri 40
1) Dil ve Soy 40
2) Din 43
3- Kitle ve Vatan 47
4) Zaman 50
5) Ülkü 51
6) Ortak Egemenlik Altında Yaşamak 52
7) İktisadî Menfaat 53

-III- Unsurların Özellikleri Hazırlaması 55
-IV- Milletler ve Özellikleri 81
1) Türk Milletinin Özellikleri 81
a) Aksiyon 82
b) İntibak 91
c) Hoşgörü 94
d) Yüksek Ahlâklılık 100
-V- Milliyetçilik 107
1) Tarihçe 107
2) Mahiyeti 112
3) Sosyal Fikirler Arasındaki Yeri 116
a) Sınıfçılık 116
b) Ferdiyetçilik 118
c) Ailecilik 120

d) Sülâlecilik 121
e) Boyculuk 123
f) Irkçılık 124
9) Ümmetçilik 130
h) Hümanizm (İnsancıllık) 133
ı) Aristokrasicilik 135
i) Milliyetçilik 136
j) Türk Milliyetçiliği 142

-VI- Millî Karakter 148
-VII- Millet ve Din 162
-VIII- Tarih Şuuru ve Milliyetçilik 171
-IX- Milliyetçilik ve Millî Kimlik 177
-X- Milliyetçilik ve Hümanizm 189
-XI- Milliyetçiliğin Çeşitleri 198
-XII- Milliyetçiliğin Son Dönemdeki Tatbikatı 206
-XIII- Milletlerin Geleceği 214

Önsöz

"Milliyetçilik" denince, aliminden cahiline kadar herkes bir şeyler anlıyor. Tarif edilmek istenince, konu çapraşık bir hal alıyor. Çoğunlukla "milletini sevmek", "milletini kalkındırmak" gibi hususlarla açıklanmaya çalışılıyor; halbuki kimin kimi ne kadar sevdiğini ölçmek mümkün değildir, herkes "milletini kalkındırmak" ister; "milliyetçi" demeye ne gerek var?.. Bazıları da milliyetçiliği, "Kitlelerin millet olma çabalarında rehber edindikleri prensiplerin siyasî doktrin haline gelmesi" diye tarif ediyorlar. Kitleler millet olduktan sonra, milliyetçiliğin durumu ne olacaktır? Milletlerin sosyal bünyeleri canlı organizmayı andırır; devamlı değişirler; bu tarihî akışlarında milliyetçiliğe ihtiyaçları yok mu?

Bir konunun tarifi, herhalde en zor olan kısmıdır. Herhangi bir konunun tarifinde sosyal bilimcilerin ittifak ettikleri de hemen hemen görülmemiştir. Fakat pek çok konunun mahiyetinde görüş birliği vardır; milliyetçilikte ise o da yoktur. Meselâ çağımızın ünlü ilim felsefecilerinden Karl Popper'e göre "Açık Cemiyet"in kurulmasını önleyen en büyük engellerden birisi "histerik hezeyandan başka bir şey olmayan" milliyetçiliktir. Bu iddiaya karşılık çağdaş siyaset bilimcilerinden Karl Deutsch; milliyetçilikle insanlık bugüne kadar en modern birim olan millete ulaşabilmiştir, görüşünü ileri sürüyor; insanlığın özlemini duyduğu "Açık Cemiyet"e giden yolun da buradan geçtiğini belirtiyor.

Milliyetçiliğin mahiyeti toplumdan topluma da değişmektedir. İnsan gruplarını bütünleştirmeye yönelik olduğu zaman, birlik ve beraberliği isteyenlerce meşru, bölmeye yönelik olduğu zaman gayrı meşru kabul edilmektedir. Ayrılmak isteyenlerce de tersi düşünülmektedir.

Konu geri kalmış ülkelere intikal ettikçe, biraz daha anlaşılmaz hale geliyor. Böyle ülkelerde genellikle duygu fikrin önüne geçer. Fikrini açıklamaya çalışan, duygularını ifade eder. Duygular şahıstan şahısa değiştiği için de, ne kadar "milliyetçiyim" diyen varsa, o kadar "milliyetçilik"le karşılaşılır.

Bir de geri kalmış ülkelerde, ileri ülkelerin aksine, ilim insanlarının siyasîleri takip etmeleri, onları rehber kabul edip görüşlerine gerekçe bulmayı millî görev saymaları meseleyi iyice içinden çıkılmaz duruma getiriyor. Çünkü zayıf devletleri yönetenler, dünyada esen rüzgârlara göre yelken açmak mecburiyetini duyduklarından, milliyetçilik adına taban tabana zıt fikirleri fütursuzca ileriye sürdüklerine yakın tarihimizde de rastlıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin en yetkili insanı olarak Başbakan Recep Peker, Osmanlı Devleti'nin enkaza dönüştüğünü belirttikten sonra, milliyetçilik hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etti: *"Batı Türkleri bu çöküntü içinde, kanının arılığını korudu ve sakladı. Dünyaya kahramanlık gösteren Osmanlı ordusunun yüksekliği, devlet idaresinin kötülüğüne rağmen, bu orduları yaratan asil Türk ulusunun kanındaki yücelikten geliyordu."*[1] İkinci Dünya Savaşı sonuçlanınca, dünyada esen ırkçılık rüzgârlarının da dineceği anlaşıldığından, ülkemizdeki resmî milliyetçilik görüşünün değiştiğini, ırk temeline oturmadığını gene Başbakan Peker'den öğreniyoruz:

> *"... Irkçılık gayreti gütmeyen medenî bir milliyetçilik anlayışı şuurlarımıza hakim olmalıdır. Irkçı milliyetçilik tamamen antidemokratiktir. Kendini üstün ırk sayan milliyetçi zihniyetin esiri olanlar bütün başkalarını hor görür ve onlara hakaretle bakarlar. Kendi varlığındaki şerefi başkalarını aşağıda görmekte saymak marazî bir ruh halidir... Dünyanın bugünkü insanî yolda hızla mesafeler alışını büyük ümitlerle seyrederken her yerde ırkçılığın iflasını sevinçle karşılıyoruz."*[2]

Yukarıdaki örnekten anlaşılacağı üzere güçsüz ülkelerde siyasî zaruretlerden dolayı da "milliyetçilik" muhteva değiştirmektedir. Halbuki o bir dünya görüşüdür; hayatın özünü aksettiren kendine has bakışları, değerlendirmeleri vardır.

---

1 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 16.

2 Recep Peker, Ayın Tarihi Nu 160 (Mart 1947) s. 11-14.

-I-
MİLLET

1) Milletin Oluşması

İnsanın ilk defa nerede ve ne zaman ortaya çıktığına dair sorulara tarih, biyoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimler cevap aramaktadır. Bugüne kadar yapılan araştırmalar tahminden ileriye gitmemekte, değişik tarih ve yerler üzerinde durulmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların da kesin bir sonuca ulaşacağına ihtimal vermek hemen hemen mümkün değildir; zira yaradılışla ilgili bu husus mevcut bilimlerin konusuna girmemektedir.

"İnsan çok atadan mı, tek atadan mı geldi?" sorusuna karşı da iki görüş ileriye sürülmektedir. Bilim insanlarının bazıları çok-atalılığa (Poligenisme), bazıları da tek-atalılığa (monogenisme) taraftardırlar. Bütün semavî dinlerin kabul ettiği tek-atalılık fikri giderek bilim insanlarının çoğunluğunca da benimsenmektedir. Konu üç boyutlu idrakimizi aşıp, yaradılış kavramında düğümlendiğinden, insanın ne zaman, nerede ortaya çıktığı sorularına olduğu gibi, çok atadan mı, tek atadan mı türediği sorusuna da ancak iman ışığı ile yaklaşılabilir.

İnsan ister tek atanın isterse değişik ataların torunu kabul edilsin, ilk oluşumdan sonra, hepsinin birer ana ve babası bulunduğu biyolojik bir gerçektir. İnsanın tabii bir özelliği olan alışkanlık, ana-baba ve çocuğun bir arada ya-

şamasını sağlamıştır. Birlikte yaşamanın çekirdeğini teşkil eden aileler zamanla çoğalarak büyücek bir topluluk meydana getirmiştir.

İlk insanların, kendiliğinden yetişen bitki ve meyvelerin yanı sıra avladıkları veya evcilleştirdikleri hayvanlardan geçindikleri tahmin edilmektedir. Bulundukları bölgelerde av hayvanlarının tükenmesi, evcilleştirdikleri hayvanlara gerekli ot bulunmaması, bitki ve meyvelerin azalması veya tamamen tükenmesi onlara ihtiyaçlarını giderecek sahalar aratmıştır.

Av hayvanlarının bulunabileceği yerlerde veya yağmur damlalarının düştüğü vadilerde hayat hakkı arayan insanoğlu zamanla değişik bölgelere dağıldı. Bölgelerin coğrafî şartlarının farklılığından topluluklar başka başka ihtiyaçlarla karşılaştılar; bir yerde dondurucu soğuklardan kendini korumak zorunda olan insanoğlu, diğer bir yerde kızgın güneşle boğuşuyordu. Bu farklı ihtiyaçları karşılayabilmek için oluşturulan kelimeler farklı olduğu gibi, kurulan hayatlar da vadilerde, sahillerde, yaylalarda farklılık gösterdiğinden topluluklar kendilerine has özellikler kazanmaya başladılar. Değişiklik insanoğlunun lisanında, hayat biçiminde kalmadı; renginin açıklığı veya koyuluğunda, boyunun uzunluğu veya kısalığında, uzuv ölçülerinde, yüz şekillerinde de kendini gösterdi. Elbette lisanların, kurulan hayatların, fiziksel benzerliklerin insanlar arasında yakınlık doğurması tabii idi.

Bu yakınlık ve insanın fıtrî bir özelliği olan alışkanlık, toplumu meydana getiren kişilerde aidiyet şuurunun doğmasına sebep olmuştur. Klan, boy, kavim ve millet gibi insan topluluklarının teşekkülünde ileri sürülen menfaat, korku ve diğer faktörlerden ziyade bu aidiyet şuurunun tohum teşkil ettiği bir gerçektir.

Gök gürlemesi, şimşek çakması ve benzeri olaylar, uçsuz bucaksız denizler, sayısız yıldızlar insanoğlunu ya

ürkütmüş ya da zihnini kurcalamıştır. Karanlıkların ve aydınlıkların kucak kucağa yaşadığı bu evrende belli bir meçhulden gelip, belli bir meçhule doğru uzanan hayatını açıklığa kavuşturabilmek için insanoğlu çeşitli inançlara sarılmıştır. Ya gökten indiğine inandıkları ilâhî nuru, yahut da kendilerince yaptıkları açıklamaları iman haline getirmişler veya elleriyle yoğurdukları toprak parçasından medet ummuşlardır. Muhakkak ki bu değişik inançlar toplumları ayrı anlayışlarla yoğurup biraz daha değişik karakteristik çizgilere kavuşturmuştur.

Beden yapımız, biyolojik varlık olarak birbirine eşittir, ama kişiliklerimiz farklıdır. Beden yapımızla tabiata, kişiliklerimizle cemiyete mensubuz. Bunun için cemiyet, insanların matematiksel toplamı değil, bir arada yaşayan fertlere has özelliklerin bileşkesidir. Kişiler de şahsiyetlerine dair özelliklerinin en azından bir kısmını, kendilerini aşan cemiyetten alırlar. İstisnalar hariç, bir cemiyette yetişen insanların şahsiyetleri, cemiyetin seviyesiyle, özellikleriyle yakından ilgilidir.

İnsanoğlu ihtiyaçtan kendini kurtaramamıştır, mevcut ihtiyaçlarının tamamını temin edince, yeni bir ihtiyaç icat etmiştir. Bu, belki de gelişmenin sırrı olarak fıtratında taşıdığı bir özelliktir. Bitmeyen ihtiyaçlar insanoğlunu yeni göçlere zorlamış, göçler değişik toplumları karşı karşıya getirmiştir. Değişiklikler basit halk topluluklarının alışkanlıklarına çarptığı için hançerlerine sarılmalarına sebep olmuş, birbirlerinin sahip olduğu otlakları, sürüleri ele geçirmek istemeleri de kanlı boğazlaşmalar doğurmuştur.

Kanlı boğazlaşmalar insanoğlunu öc alma duygusuna itmiştir. Öcünü alabilmek için kendi toplumuna daha sıkı bağlanmış, düşmanına ölümcül darbeyi indirebilmek hırsıyla elini daha becerikli bir şekilde eşyaya uzatmış, taşı daha sivri yontmuş veya baltasını daha keskin yapmıştır. İnsanoğlunun gerek kendi toplumuna daha sıkı bağlan-

ması, gerekse eşya ile olan ilişkisini daha üst düzeye çıkarmak mecburiyetini duyması, toplumların gelişmesine sebep olduğu gibi aralarındaki ayrılığı daha da netleştirmiştir.

Değişik şartlarda şekillenen toplumları zaman, olayların teknesinde acı darbelerle yoğuruyordu. Bu acı darbeler kişilerde beliren aidiyet şuurunu iyice biliyor ve onların kendi toplumlarına sımsıkı sarılmalarına sebep oluyordu. Her olay ve varlıkta hükmünü icra eden zaman, toplumları ayırd eden farkları da giderek artırıyordu.

Kişilerde aidiyet duygusu mevcut değilse, aynı lisanı konuşmaları veya diğer paylaştıkları hususlar milletin teşekkülünde önemli rol oynamazlar. Çünkü lisan, soy, tarih ve diğerleri objektif unsurlardır; halbuki milliyet hissi sübjektif bir özelliktir. Her ne kadar sübjektiflikler köklerini objektif hususlarda bulurlarsa da, bir kalabalığın millet olabilmesi her şeyden çok fertlerin paylaştıkları sübjektif bir değer hükmüyle mümkündür. Bu durum; fertler bir milleti meydana getirdiklerine inandıklarından bir millet oluşmaktadır, tarzında veciz bir şekilde ifade edilmiştir.[1]

Herder'e göre aidiyet duygusu insan olmanın bir özelliğidir. Nasıl ki insanlar yemeğe, içmeğe, güvenliğe ve hareket özgürlüğüne ihtiyaç duyarlarsa, aynı şekilde bir gruba ait olma ihtiyacını da duyarlar; bunu bulamazlarsa kendilerini zayıf ve mutsuz hissederler. Psikolojide sevmeyi "yakınlık duymak" veya "yakınlık duygusu" diye tarif etmek mümkündür. İnsanın soyuna, tarihine, kültürüne, din, ahlâk ve töresine, ecdat hatıralarına yakınlık duyması ve dolayısıyla onları sevmesi bir bakıma zarurîdir; insan tabiatının gereğidir.

Kanlı mücadeleler, acı ve tatlı anılar bir toprak parçası

---

[1] Amiran Kurtkan, *Türk Yurdu Dergisi Mart-Nisan 1999*, cilt 19. sayı 139-141, s. 61 de Mac lver and paqe, society Macmillan and co. Ltd. Londra, 1962, cilt: 2 s. 296 yı gösteriyor.

üzerinde yaşanıyor; analar evlâtlarını, gelinler hıçkırıklarını aynı toprağa gömüyor, el emekleri birikiyor, uçurum uçurum derinleşen vadileri manâlara bürüyor, değişik zamanlarda yaşayan nesilleri toprak, derin ve içli bir ilişkiyle birbirine bağlayarak bütünleştiriyordu. Sevgililerin gömüldüğü, acı ve tatlı anıların yaşandığı, emeklerin döküldüğü toprak parçası ayaklar altında çiğnenen bir nesne olmaktan çıkıp, uğruna şahadet şerbetleri içilen "vatan" olmaya başlıyor ve onda doğup batan kanlı, hıçkırıklı günlerde toplum ortak bir bilince varıyordu.

Toplumu oluşturan kişilerdeki aidiyet şuurunu vatan anlayışı daha da kuvvetlendiriyordu. Aynı topraklarda doğup ölenlerin hatıraları, o toprakları savunmak gibi müşterek bir kaderi paylaşmalarının bilinci zamanla toplumun bütün fertlerinde kökleşiyor ve bu kökleşme anlatılan kahramanlıklarla, destanlarla, efsanelerle kutsal anlamlara kavuşuyordu.

Ortak bilinç, toprakta biriken el izleri, anılar, inançlar amme vicdanının teşekkülünü hazırlıyor, amme vicdanı hak duygularını adalet kavramlarını beraberinde getirdiği için devlet düzeninin oluşmasını sağlıyordu. Devlet düzeni de toplumların belli değerler sistemine kavuşmalarını, belli şahsiyetlere bürünmelerini çabuklaştırıyordu.

Aynı ataların çocukları olmak, aynı toprakları vatan olarak benimsemek, aynı dili konuşmak, aynı inancı paylaşmak, aynı değerlere sahip olmak aidiyet duygusunun ötesinde sosyolojik bir bütünü ortaya çıkarıyordu. Zamanla irsiyet kanunları kendini göstererek sosyolojik bütüne biyolojik hüviyet verip, onu sosyo-biyolojik bir bütün haline dönüştürüyordu. Yaşadıkları felâketler, kazandıkları zaferler, içinde bulundukları şartlar sosyo-biyolojik bütünü o günün realitesinde özlenen yarınlara hazırlarken, belli özelliklere kavuşturup, millet haline getiriyordu.

2) "Millet" Kelimesinin Etimolojisi

"Millet" kelimesi dilimize Arapça'dan geçmiştir. Bu kelime Arapça'da değişik manâlarda kullanılmıştır. Arapça'da "mezhep" "secde" manâlarında kullanıldığı gibi, daha çok bugünkü anlamdaki "ümmet" kelimesinin yerine, yani bir dinin mensuplarının toplamını ifade etmek gayesiyle kullanılıyordu. Aynı kelime "tutulan yol, esas" anlamlarına da geliyordu.

"Millet" kelimesine dilimizde, *"din, mezhep, bir dinde ve mezhepte bulunanların topu"* manâları da verilmiştir;[2] ama bu daha çok Osmanlı'da Müslüman olmayan cemaatler için kullanılırdı. Bütün Müslümanlar bir ümmet sayılıyor ve "Ümmet-i Muhammed" adını alıyordu. Rum, Ermeni ve Yahudileri ifade etmek içinse, etnik bakımdan değil, dinî cemaatleri ifade etmek için millet deniyordu.

Kelimelerin aynı dilde anlam kaymasına uğrayarak değişik manâlar ifade ettikleri gibi, dilden dile geçince ayrı manâlar veya asıl manâsının bir bölümünü ifade ettiklerine de sıkça rastlanılmaktadır. Meselâ "mektep" kelimesi Arapça'da "yazı yazılacak yer", yani masa anlamında kullanılırken dilimizde *"okuyup yazmadan başlayarak sanat ve bilime kadar öğrenimin herhangi bir derecesinin sağlandığı yer"* olan okul anlamında kullanılmıştır. Bu örnek, bir kelimenin diğer bir dilde ayrı bir anlamda kullanılabildiğini göstermektedir. "Ceza" kelimesi ise dilimizde Arapça'daki manâsının bir bölümünü ifade etmektedir. Arapça'da "iyi ve kötü fiillerin karşılığı" anlamında kullanılan "ceza" kelimesi, dilimizde suç işleyeni doğru yola getirmek amacıyla verilen karşılık anlamındadır. Farsça'da "eski"nin karşılığında kullanılan "köhne" kelimesi, dilimize "eskiyip yıpranmış" manâsını kazanarak geçmiştir. "millet" kelimesi Arapça olmasına rağmen, milleti sosyolojik manâsıyla

[2] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat.

ifade etmek için Araplar "Millet" kelimesini değil, "Şa'b" kelimesini kullanmaktadırlar. "Şa'bu'l-Arabî"- Arap milleti, "Şabu't-Türkî"- Türk milleti gibi.

Türk Dil Kurumu Lugati'nde "millet" kelimesi, "ulus" kelimesiyle eş anlamlı gösterilmiştir. Tarihimizde aynı anlamda "budun" kelimesi de kullanılmıştır. Gerek "ulus" gerek "budun" bugünkü sosyolojik anlamda kullanılan "millet" kelimesini karşılamamakta, "millet"teki manevî, bütünleştirici hava bu kelimelerde bulunmamakta, iki kelime de daha çok boy birliklerini ifade etmektedir.

Kök itibariyle yabancı olan bu kelimeyle millî varlığımızı belirtmek insana bir çelişki gibi gelebilir. Fakat yukarıda belirtildiği üzere "millet" kelimesi dilimize bir başka manâ kazanarak girmiş, bu manâsıyla dilimizin öz malı durumuna gelmiştir. Bütün Batılı milletler "millet"i ifade için kök itibariyle pek çoğuna yabancı olan "nation"[3] kelimesini kullanmaktadırlar ve milliyetçiliklerini bunun üzerine kurmuşlardır. Önemli olan, kast edilen manâyı tam ifade edebilecek bir kelime bulmaktır. Böyle bir kelime dilimizde yoksa, tutup tutmayacağı, dilimizin esprisine uyup uymayacağı belli olmayan bir kelime uyduracağımıza, Türkçeleşmiş bir kelimeyi kullanmak daha isabetli olur. "Budun", "ulus" gibi kelimeler bin yıl önce bazı Türk boylarının bünyelerini ifade ediyorlardı; bu kelimelerden birini "millet" yerine kullanırsak, bin yıldan beri kazandığımız değerleri, bütünleşmelerimizi ifadelendirmemiş oluruz. "Millet" kelimesi bin yıldan beri dilimizde, edebiyatımızda, bugünkü manâsını kazanmış, varlığımızı ifade edebilecek muhtevaya ve güce kavuşmuştur.[4]

---

[3] Nation kelimesi Latince bir fiil olan "nasci"den gelmektedir. Nation, aynı yerde doğmuş, bir insan topluluğunu ifade etmektedir.

[4] "Milliyet" kelimesi "millet" kelimesinden gelmekte, aidiyetini ifade etmektedir. Bu iki kelime arasındaki ilişki Lugat-i Naci de şöyle belirtilmiştir: *"Milliyet bir milleti diğer milletten tefrik eden (ayıran) ahval (haller) ve hasâisin (özelliklerin) mecmuudur (toplamıdır)."*

3) Diğer Sosyal Gruplardan Farkı

Milletle diğer sosyal gruplar olan halk, kavim ve ırk arasında önemli farklar vardır. Halk, belli bir dönemde yaşayan insanları ifade eder; canlı varlıklardan oluşur. Millet ise mevcut, geçmiş ve gelecek bütün nesilleri kapsar. Halk, aynı ülkede yaşayan insanların bütününü ifade etmekle beraber, onu oluşturan fertlerin arasında, millette olduğu gibi, birbirine kuvvetli bağlayıcı nitelikte bir bağın bulunması gerekmez. Aralarındaki ilişki düzenli, devamlı, belli muhtevalara kavuşmuş olmayabilir; sadece aynı toplumda yaşamanın zorunlu kıldığı maddî ve hukukî ilişkiden ibaret bulunabilir.

Aslında halk sosyolojik bir kategori değildir; Durkheim'ın sosyal tekâmülü aile, klân, aşiret, millet şeklinde nitelendirdiği safhalardan herhangi birine tekabül etmez; ama anlam yüklenerek kullanılan bu kelime ile ifadelendirilen toplum biriminin mekân ve zaman bakımından da milletle arasında fark vardır. Aynı kökten gelen kavimlerin bir bölümü, o kökten gelen kavimlerin oluşturduğu milletin değerler sistemi içinde yer almayabilir. Halk kavramı milletin dışında kalan bölümü de ifade eder. Bu itibarla mekân bakımından halk milletten daha geniş olabilir. Zaman bakımından ise, az önceki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, aralarındaki fark ters bir mahiyette kendini gösterir. Millet, geçen nesilleri, yaşayanları ve gelecek nesilleri, kendini oluşturan fertlerin toplamından farklı ve onların iradelerinin üstünde bir varlık olarak ifade etmesine rağmen, halk daha çok hayatta bulunan nesil kast edilerek kullanılır. Siyasî egemenliği elinde bulunduranların dışındaki geniş kitleler de halk kelimesiyle ifade edilir.

Kavram kargaşasını önlemek için yüzyıllardan yüzyıllara çeşitli maceralarla boy atan milletleri, bir önceki şekilleri olan "kavim"lerden de ayırmak gerekir. Daha çok ırk

kelimesiyle karıştırılan kavmin, bir grubun dilde birliğini ve hayat tarzındaki benzerliğini ifade ettiği belirtilmektedir.[5] Milletler, ya bir kavmin veya akraba kavimlerin kaynaşıp gelişmesiyle ortaya çıktıkları gibi, bir kavmin bölünmesiyle de oluşan milletler vardır. Bir kavmin gelişmesi veya akraba kavimlerin birleşip gelişmesiyle ortaya çıkan milletlere, soy birliklerinden dolayı tarihî veya kök milletler denmektedir. Türkler, Çinliler bu tip milletlere örnek teşkil ederler. Değişik kavimlerin kaynaşarak gelişmesiyle oluşanlar da halita milletler olarak nitelendirilmektedir. Galyalılar, Franklar, Burgondlar, Vizigotlar ve Normanlar gibi değişik kavimler birleşmiş, tarih içinde bütünleşerek Fransız milletini ortaya çıkarmışlardır. Kelt, Anglosaxon, Norma kavimleri İngilizleri; Germen, Slav, Latin kavimleri de Almanları oluşturmuşlardır. Buna karşılık bir kavmin bölünmesiyle ortaya çıkan milletlere örnek olarak Latin kavminin parçalanıp gelişmesiyle İtalyanlar ve İspanyolların, Cermen kavminin bölünmesiyle de Almanların, Danimarkalıların, Hollandalıların farklı milletler haline gelmeleri gösterilebilir.

Kendi özelliklerini tam oluşturamamış veya özelliklerinin değerini yeterince idrak edememiş, çoğunlukla soy birlikleri olan kavimle millet arasında belirli ayrılıklar vardır. Milletleri oluşturan kişiler arasındaki ruhî temayüller, kavimleri oluşturan kişilere göre daha yoğundur. Bir başka söyleyişle, milletlerin özellikleri daha netleştiğinden, daha belirli çizgilere kavuştuğundan mensubunu daha çok etkilemiş, reaksiyonlarını kontrol altına almıştır. Reaksiyonlarından bir Almanın, bir İngiliz'in milliyeti tahmin edilebilir. Ayrıca kavimlerde klik şuuru hakimdir. Bir kavmi aynı kökten gelen diğer bir kavmin varlığı dahi rahatsız edebilir. Oysa milletlerin şuuru daha bütünleştiricidir. Değil kendi soyundan olan bir kavim, diğer bir millet dahi

[5] Mehmed Ali Ayni, *Milliyetçilik*, s. 28.

onu pek rahatsız etmez, aradaki farklılıkta kendi zenginliğinin sırlarına varır. Şuuru tam gelişmediği için yeni bir kültür, bir kavmi yok edebilir, millet ise bu yeniliği kendine mal edebilecek şuura sahiptir ve hatta bu yenilikle özelliklerini besleyebilir, aslî özelliklerini koruyarak yeni boyutlara kavuşabilir.

Batı emperyalizminin ortaya çıkardığı milletlerden de söz etmek gerekir. Gemiciliğin geliştiği on altıncı yüzyıldan itibaren Batılı milletlerin bazıları deniz ötelerine göçtüler. Kuzey Amerika'yı İngilizler ve Fransızlar, Güney Amerika'yı, İspanyollar ve Portekizliler bölüştüler. Güney Afrika, Hollandalıların (Dutch) vatanı oldu. Avustralya ve Filipinler'e de İngilizler yerleştiler. O zamanlar ne gazete, radyo, televizyon, ne de uçak vardı; deniz aşırı ülkelerle temas sadece gidip gelinen teknelerle sağlanıyordu. Coğrafî şartların ağırlığından, yerli halklardan da etkilenerek, bu göçmenlerin hayatları, anavatanlarından getirdikleri gelenekleri zamanla değişti. Az da olsa dilleri farklılaştı. Bu uzak ülkelerdeki halklar merkezlerine başkaldırınca İngilizce konuşan Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya, Portekizce konuşan Brezilya, İspanyolca konuşan ülkeler, Fransızca konuşan Özerk Quebec ortaya çıktı; Güney Afrika da Hollanda'dan bağımsızlığını elde etti. Buralarda Avrupadakilerden farklı özelliklere sahip milletler doğdu; çünkü onlar kedilerine has gelenekler kazanarak geliştiler. Lehçe ayrılıklarıyla Avrupadakilerle aynı dili konuşsalar bile mantaliteleri, hassasiyetleri farklılaştı.

Elbette ki milletler mutlak anlamda gelişmelerini tamamlamış değildirler. Milletler canlı birer organizma gibidirler; kavuştuğu bilim ve kültür düzeyiyle, hayatına giren eşya ile, teknolojisiyle, yaşadığı acı ve tatlı anılarla, hayatına katılan fikrî akımlarla gelişmeye devam ederler. Bu gelişme hiçbir zaman millet figürünü ortadan kaldırmaz; bilakis onu, tarihî gelişimiyle sahip olduğu asliyetin özelliklerine kavuşturur.

Millet olmayı tamamlamış topluluklar çeşitli sebeplerden dolayı birbiriyle karışırlar, kaynaşırlarsa ortaya yeni milletler çıkar. Buna en canlı örnek Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşan Amerikan milletidir. Almanlar, İngilizler, İrlandalılar, İtalyanlar, İspanyollar ve benzeri milletlerden bazı gruplar tarihî gelişimlerini tamamladıktan sonra Amerika'ya göçtüler. Oraya yerleştiklerinde hepsi ayrı ayrı milletlere mensuptular; ama bunlar Amerika Birleşik Devletleri'nin milletini oluştururken birer sosyal grup rolünü oynadılar.

Çoğunlukla karışan milletler özelliklerinin tamamını, ortaya çıkan milletlerde yaşatamamaktadırlar; ağır basan özellikler ona şahsiyetini vermektedir. Güçsüz kalan veya kalanlar, oluşan milletin şahsiyetinde ya zayıf bir şekilde sezilmekte, yahut da silinmektedirler. Üstünkörü bir dikkatle bile Güney Amerika'da gün ışığına çıkan milletlerin şahsiyetlerinde İspanyol ve Portekizlilerin ağır bastıkları anlaşılmaktadır. Bu milletler İspanyolca ve Portekizce konuştukları gibi onların izlerini de çok canlı olarak taşımaktadırlar. Fakat onların reaksiyonlarını aynen göstermezler; çünkü yerli milletler silinmelerine rağmen bugünkü Güney Amerikalı milletlerin bünyelerinde mutlaka küçümsenmez etkiler bırakmışlardır. Ayrıca Güney Amerika'nın değişik coğrafî yapıya sahip olması ve diğer unsurlar da onları etkilemiştir.

Yerleşik milletlerle göçebe milletler karıştığı zaman göçebe milletlerin eridiklerini tarih bizlere göstermektedir. Milletlerin erimesi aynı zamanda karışan milletlerin nüfuslarıyla, kültürlerinin seviyeleri ve esaslarıyla da yakından ilgilidir.

Çoğu kere bilerek veya bilmeyerek ırk da kavim gibi "Millet" kavramıyla karıştırılmaktadır. Antropologların bazıları insan ırkını tasnif için cilt rengini esas almışlar ve bu bakımdan insanları Beyaz Irk (Avrupalılar), Sarı

Irk (Asyalılar), Siyah Irk (Zenciler), Kırmızı Irk (Amerika Yerlileri) diye dörde ayırmışlardır. Bu ayırımın yeterli olmadığı açıktır. Siyah olan zencilerin hepsi bir mütâlaa edilmektedir, halbuki biraz dikkatli bakınca, bir olmadıkları, fizikî özellikleri birbirinden farklı zümrelerin sadece renklerinden dolayı zenci kavramı altında toplandıkları anlaşılmaktadır. Hatta sarı ırk olarak nitelendirilen Asyalılar arasında, yaşadıkları yerlerin coğrafî şartlarının yakınlığından ötürü beyaz ırk olarak nitelendirilen Avrupalılarla ayırımı mümkün olmayan insan toplulukları bulunmaktadır. Meselâ Norveçlilerle, İtalyanlar arasındaki fark, Hırvatlarla Afganlılar arasındaki farktan daha az değildir.

Antropologların yaptıkları incelemelerde insan renginde iklimin büyük rol oynadığı tespit edilmiştir. Afrika'nın zenci bölgelerine yerleşen Anglo-sakson ailelerden bir çoklarının bazen bir kuşak sonra karardıkları değişik kaynaklarda belirtilmektedir. Onların kanaatine göre, insan derisi biraz bukalemun derisini andırır. Yeryüzünün bazı mıntıkaları da insan derisine belli bir renk verir. Kafkasya bölgesi çok çabuk beyazlattığı halde, Afrika'nın bazı yerlerinin de beyaz ırkları çabucak zencileştirip Roce Tokrowiene yani Sudan ırkı, yahut mèlanodermes, yani kara derili insanlar haline getirmek özelliğine sahip olduğu iddia edilmektedir.

İnsanların rengine dair "ışık" ve "sıcaklık" olarak iki görüş ileriye sürülmektedir. Işık görüşünü ileri süren Gustave le Bon düşüncesini şöyle açıklıyor:

> *"Karanlık bir yere konan bitkinin rengi ağarır ve kısa zamanda kurumaya başlar. Fakat bu bitki güneşe konunca canlanır. Aynen bunun gibi Avrupa'ya göç eden zencinin rengi uçmaya başlar ve Afrika'daki renginden eser kalmaz. Sıcak ülkelere giden insanın da derisinin koyulaştığını görürüz. Kanaatime göre vücuda gelen bu renk değişikliği sıcaktan değil, ışıktandır."*

Hadson ise Gustave le Bon'a karşı sıcaklık görüşünü ileriye sürdü:

"Renk çeşitlilikleri, değişikliklerle gelişmelerin daha kolay olduğu bir devirde çevre şartlarından ayrı olarak meydana gelmiş ve hem cinslerine oranla ciltlerinin renkli tabakası daha derin olan kişiler, ekvator güneşinin etkisine daha dayanıklı olmalarından dolayı diğerlerine göre yaşama imkânı bulmuşlardır. Bunun için değişik renklilik olayı zamanla çoğalmıştır. Cildin altındaki eviye demiye sıcaklığı ayarlama görevi îfa eder. Afrika milletlerinin çok zengin ciltleri vardır ve bu durumdan dolayı da, herhalde, onların derilerindeki sıcaklığı doğuran şartlarla yakından ilgili olması gerekir." Aynı yazar kitabının bir başka yerinde şunları belirtmektedir. *"Renk derecelerinin koruyucu bir kıymeti olduğu kabul edilmektedir. İşte bu yüzden siyah derililer güneş ışınlarının kimyasal etkilerinden kendilerini korumakta oldukları gibi beyaz derililer de soğuğa karşı dayanıklıdırlar... Cild renginin değişikliği, derinin en derin tabakasında bulunan bir takım küçük ve esmerimtrak tanelerden ileri gelmektedir. Cild renkleri arasındaki ayrılıklar bu tanelerin miktarından doğmaktadır."*

Bu renk ayırımından başka, insanları değişik ırklara bölen ölçüler de ileriye sürülmektedir. Bunların en önemlisi kafatasının ölçülerini esas alarak yapılan ayrımdır. Günümüzde antropologlar ırkları tasnif etmek için en ciddi kıstas olarak kafatasının şeklini kabul ediyor, bu bakımdan insanları iki sınıfa ayırıyorlar: a) Uzun kafataslılar b) Kısa kafataslılar.

Bu ayırım kafataslarının uzunluk ve genişlik ölçülerine dayanır. Kafatasının uzunluğu genişliğinden fazla ise; böyle bir kafatasına sahip insanlar uzun kafataslı (Dolichocephale) olarak nitelendirilirler. Kafatasının genişliği uzunluğundan daha fazla ise; böyle kafataslı insanlar kısa kafataslı (Brachycephole) kabul edilebilir. Buradaki uzun-

luk, alın kemiğinin en çıkık yerinden ense kemiğine kadar uzanan mesafedir. Genişliği ise, kafatasının bir şakak kemiğinden diğer şakak kemiğine kadar olan uzunluktur.[6]

Yukarıdaki ölçüler Avrupalılara göre yapılmıştır. İlk bakışta orada uzun kafalı insan çok zannedilmiş, bu özelliğin medeniyet üreten milletlere has olduğu kabul edilmiştir. Daha sonraları uzun kafataslığın Avrupa milletlerine değil, daha çok Afrika'nın siyah ırkına mensup milletlere ait bir özellik olduğu anlaşıldı. Kafatasıyla insanların kabiliyetleri arasında bir ilişki bulunmadığı mezarlarda yapılan araştırmalarla da tespit edildi. Meselâ Alman Kant, Fransız Leplace ve Voltaire'in kısa kafataslı dâhiler olmaları iddiaları boşa çıkarttı. Uzun kafataslı addedilen ırkların içlerinde sayısız kısa kafataslı insanlar bulunduğu yapılan araştırmalarda görülmüş ve bu ayırım hiçbir şekilde tutarlı sonuç vermemiştir. Kafatasına dayanılarak yapılan ayırım ırklardan çok kişiler arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Bugün insanları belli ırklara ayırmada cildin rengi ve kafatasının biçiminden başka saçların, gözlerin rengi, burnun basık veya sivri olması gibi diğer dış görünüşler esas olarak ele alınmaktadır. Hiç birisi de tutarlı sonuç vermemektedir.

Sapir'in nitelendirmesiyle, tarihî sebeplerin bir bileşkesi olan ırk her şeye rağmen vardır. Fakat yalnızca ten

---

[6] Bu konuda Sadri Maksudî Arsal şu bilgileri vermektedir: *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, İst. 1975 s. 31. *"Antropologlar uzun kafatası ile kısa kafatası arasındaki farkı riyazî bir surette ifade debilmek için uzunluğu 100 rakamıyla, genişliği de bu 100 rakamının kesri şeklinde ifade ediyor. Kafatasının genişliği uzunluğunun dörtte üçünden (0,75'den) ibaret olan veyahut genişlik rakamı dörtte üçten daha az olan (0,74-0,62) kafatasları uzun kafataslarıdır. (Dolichocephale) Kafatasının genişliği uzunluğunun dörtte üçünden fazla olan (0,80-0,87) kafatasları kısa kafataslarıdır. (Brachcephale Kafatasının şeklini ifade eden 0,75 yahut 0,80 gibi formüller kafa alâmeti (indice Cèphalique) ismini veriyorlar. Uzun kafataslarından bu kafa alâmeti 0,67'ye kadar inebilir, kısa kafataslarında ise 0,87'ye kadar çıkabilir."*

rengini, kafatasını, burnun basık veya sivri oluşunu, saç, göz rengini ele alarak yapılan ayırımlar bizi yanlış sonuçlara götürür. Rengin yanı sıra kafa yapısı, saç, boy, yüz şekli, çeşitli uzuvlar, dil, mizaç, reaksiyonlar, âdet ve diğer maddî ve manevî ölçüleri birden ele alıp insanları değerlendirirsek şüphesiz ayrımımız daha tutarlı olur. Tabiatta renk ve biçim itibariyle tamamen aynı iki yaratık yoktur. Ama her cinse ait yaratıklar birbirine benzerler. İnsanlar da böyledir. Dünyada birbirinin aynı iki insan olmamakla beraber her ırktan gelen insanların yüzleri birbirine benzer. Bundan da şu sonuç çıkarılabilir ki tabiatta birlik içinde ayrılık, ayrılık içinde birlik vardır. Bir Alman'ı, bir Arap'ı tanıtan şey bu ayrılık içindeki birliktir.

Toplumdaki değişmelerin irsiyetin devamlılığına engel olmadığı biyoloji bilimince de kabul edilmektedir. Her yeni hücrenin kendinden önceki hücrelerin irsî özelliklerini taşıdığı biyoloji bilginlerince ispatlanmıştır. Bu irsî özellikler, kişiye doğuştan bir takım yetenekler naklederler ki, bunlardan bazıları aynı ailenin ve bazen aynı ırkın bütün fertlerine şâmil olur. Aynı ırkın fertlerinin benzer his ve fikir taşımalarının sebebi budur. İtalyanların heyecanlılığı, İngilizlerin soğukkanlılığı buradan gelir.

Bu irsî realitenin yanı sıra sosyal ve tabii şartlar da topluluklarda kendini gösterir. İklimin ve ekonomik şartların değişmesi, büyük göçler toplulukları etkilemektedir. Bu değişiklikler coğrafî şartların zorlamasıyla olabileceği gibi, yeni yaşayış ve geçim tarzı, hukukî sistemi ve onun getirdiği sosyal teşkilatlar da milletin üzerinde küçümsenmez rol oynamaktadır. Hatta alınan gıdanın bile bir millette uzun vadede etkisini görmek mümkündür.

İnsanın fizikî özellikleri esas alınarak yapılan bu ayırımların yanı sıra geçmişte büyük bir devletin içinde bulunmuş, töreleri, dilleri, ruhî temayülleri birbirine yaklaşmış milletlerin bütünü de bir ırk olarak nitelendirilmektedir.

Ama bu ırk antropolojik değil, etnolojik manâda bir ırktır. Roma İmparatorluğu'nda yaşamış İspanyolların, Portekizlilerin, İtalyanların, Fransızların Latin veya Almanların, İsviçrelilerin, Norveçlilerin, Flamanların Cermen ırkından sayılmaları buna örnektir. Etnolojik bakımdan Cermen ırkı, günümüzde birbirleriyle anlaşamasalar dahi, dünyanın çeşitli yerlerinde gelişmiş Cermen dillerinin birini konuşan, ortak özellik ve temayüllere, ortak örf ve âdetlere malik olan milletlerin hepsidir. Etnolojik anlamda Cermen ırkından olan bazı kişiler, hatta gruplar, antropolojik bakımdan o ırktan olmayabilir. Bu onların etnolojik bakımdan aynı ırka mensup olmalarına mâni değildir.

İnsan, yalnızca fizikî görünüşünün mahsulü olmayıp, ruhî muhtevası da bulunan bir varlık olduğuna göre, ayrımlarda sadece dış görünüşleri ölçü olarak ele almakla tutarlı bir sonuca varmak mümkün değildir. Latin ırkından olan Fransızlar, İspanyollar ve benzerleri ayrı unsur ve özelliklere kavuşarak millet oldukları gibi Cermen ve diğer ırklardan da pek çok milletin doğması "ırk" ve "millet" kavramlarının birbirinden farklı olduklarını bizlere anlatmaktadır.

Türk kültüründe ise "ırk" ve "millet" kavramlarının daha Orhun Abideleri'nde ayrıldığını şu cümleler ortaya koymaktadır:

> *"Yirmi yaşında iken Basmil mukaddes ismini taşıyan millet benim ırkımdandır. Kervan göndermez diye üzerine asker sevk ettim."*

Sosyal grupları toplumun geçtiği aşamalar olarak değerlendirenler de az değildir. Durkheim'ın ülkemizdeki temsilcisi diye gösterilen Gökalp'in mensup olduğu ekolden ödünç aldığı şekilde Heyd'ın nitelendirdiği tasnif şöyledir: İlkel ya da kabile toplumunun (aşiret) teşkil ettiği

ilk merhaleyi, ırk yakınlığına dayanan kavim, müşterek dini esas alan ümmet, varlığını kültürde bulan millet takip etmektedir.[7] Nihayet bu bir ekolün görüşüdür; mutlak doğru olarak kabul etmek için bir sebep yoktur. Her millet bir ümmetten mi çıkmıştır? Ümmetten önce millet yok mu idi?

4) Millet Hakkında Görüşler

Halktan, kavimden ve ırktan başka bir gerçek olan millet hakkında farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Tarihin karanlıklarından günümüze kadar her gün bir başka derinliğini sezdiğimiz millete bütün semavî kitaplarda işaret edildiği gibi varlığın her diliminde de rastlanmaktadır. Hayatın özünü oluşturan bu konu hakkında görüş ileriye sürenlerin fikirlerine dikkat edince materyalist felsefe hariç diğerlerinin milleti sosyal bir realite olarak kabul ettikleri ve görüş ayrılıklarının kendi milletlerine karşı besledikleri hassasiyetten doğduğu tespit edilir.

Görüşlerine sayılamayacak kadar çok kaynakta rastlanılan Hegel, her milletin kendine has bir ruhu bulunduğunu şöyle anlatmaktadır:

> *"Milletlerin dostlukları ve düşmanlıkları ruhlarının uyuşup uyuşmamasına bağlıdır. Millet ruhunun üstünde, ayrıca bütün insanların bir ruhu vardır. İnsanlığın bu ruhu zaman zaman bir milletin sinesinde tecelli eder ve o ruhla o millet insanlığın önderi olur. Diğer milletler ilhamını hep bu milletten alırlar. Bu üstünlükle, bu millet haklı olarak diğer milletlere egemen olur. Bu üstün ruh değişik devirlerde, değişik milletlerde tecelli eder. Devrimizde Alman milletinde tecelli ettiğinden milletimiz insanlığın kaderini yüklenmeye hazırlanmalıdır ve hazırlanmaktadır..."*

---

[7] Uriel Heyd, *Türk Ulusculuğunun Temelleri*, Ankara 1979, s. 71 (??)

Materyalist felsefeyi bilimselliğe kavuşturduğunu öne süren Marx'a göre millet, toplumun kapitalist yapısının bir ürünüdür. Ekonomik ilişkiler toplumun altyapısını oluşturmaktadır. Toplumun altyapısına göre üstyapı ürün vermektedir. Toplumun esası olan ekonomik ilişkiler değiştirilince, buna bağlı olarak üstyapı ürünleri de değişecek ve millet ortadan kalkacaktır. Üstyapı ürünü olduğundan millet sonradan teşekkül etmiştir, sun'îdir.

Ernest Renan ise milleti çetin mücadeleler sonucu elde edilen bir ruh olarak kabul etmektedir. Manevîliği esas alıp, yaptığı tarifte, bir millet demek, bir ruh demektir, görüşünü ileriye sürmektedir. Milletin hakiki temeli, dil ve ırktan önce birlikte yaşama iradesine dayanır. Ona göre bu ruhu geçmişe bağlılık ve geleceğe dair dilekler oluşturur. Gerek geçmişe bağlılığın, gerekse geleceğe dair dileklerin temelinde kültür bulunmaktadır. Dolayısıyla millet kültürün ürünüdür. Milleti realite alemine hanedanlar kavuşturur. Millet hanedanla gelişir, varlığını ortaya koyar.

Milleti ilahî iradeye bağlayan Schleiermacher'in görüşleri şu cümlelerinde ifadesini bulmaktadır:

> *"Her millet, kendi hususî teşkilâtlanışı ve dünyadaki yeri itibariyle, ilahî tasavvurun belirli bir cephesini göstermekle vazifelidir. Çünkü her millete dünyada bir vazife veren ve her birinde özellikle kendini tebcil için bunu belirli bir canlılıkla ilham eden Allah'tır."*

Schleiermacher'in kanaatince millet, Allah'ın var olmasını irade ettiği ayrı ayrı tabii varlıklardır. Herder de her milletin kutsal olduğunu belirtir, yaşatılması gerektiğine inanır.

> *"Çünkü bir millet tabii bir bitki gibi, bir aile gibidir; yalnızca daha fazla dalı vardır."*

Diğer Cermen bilim insanları ise, milleti izah ederken dil, ırk, gelenek gibi objektif unsurları ön plâna çıkarırlar. Pangermanizmin savunucularından Fichte'ye göre aynı dili konuşanlar, tabiatın, sayısız ve görünmez bağlarıyla birbirine bağladığı bir bütün teşkil ederler. *"Dili dilime, dini dinime uyan bir millettir."* diyen Ziya Gökalp tarifini şöyle yapıyor:

> *"Millet ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafî, ne siyasî ne de iradî bir zümre değildir. Millet, dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur."*[8]

Yusuf Akçura ise milleti şöyle tanımlamaktadır.

> *"Millet, ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı içtimaî vicdanında birlik hasıl olmuş bir cemiyet-i beşeriyedir."*[9]

Sadri Maksudî Arsal ise millet realitesini biraz daha farklı unsurlara bağlamaktadır. Milleti temsil eden kişilerin bir devlet içinde yaşamış olması, nüfus, coğrafî alan, bağımsızlık, dil birliği, örf ve âdet birliği, ortak dinî inançlar, ulusal seciye, çoğunluk aynı ırktan olması gerektiğine işaret etmektedir.[10] Mustafa Kemal milleti daha çok müşterek iradede aramaktadır:

> *"Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimî olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradesi müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir."*[11]

---

[8] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları,* s. 22.

[9] Yusuf Akçura, *Türk Yılı,* 1928, s. 291.

[10] Sadri Maksudî Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları,* İstanbul 1975, s. 68.

[11] Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları,* Ankara

Orhan Türkdoğan ise gelişmiş bir cemiyet, ferdî hürriyetler kazanmış, sosyal devlet anlayışlarını güçlendirmiş demokratik hak ve özgürlüklere kavuşmuş cemiyet olarak ele aldığı milleti şöyle tarif ediyor:

> *"Sosyolojik açıdan millet, dil ve kültür değerleri yanında ortak duygularda uyum sağlamaktır."*[12]

Millet realitesini kabul eden bazıları da izahındaki güçlüye işaret ediyorlar. Aurebach milleti elektriğe benzetiyor; varlığı tartışılmaz, ama ele avuca gelmez bir sosyal vakıa olarak vasıflandırıyor. Onun tahlilinin mükemmel

---

Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 24. "Ziya Gökalp ile M. Kemal Atatürk'ün milleti tanımlamalarında birleşen nokta milletin bir unsura dayanılarak tanımlanmamasıdır. Farklılaşan noktalar ise milleti oluşturan etkenler konusundadır." denmekte, M. Kemal'in yaptığı tarifte "*Milleti oluşturan unsurlar arasında din unsuru bulunmamaktadır*." şeklinde vurgulanmaktadır. (Örnek Rıza Kardaş, Ziya Gökalp'in Milliyetçilik Anlayışından Atatürk'ün Millet Anlayışına Doğru, *Türk Kültürü*, Nu: 219 s. 219-228) M. Kemal'in tarifinde dil de yoktur. Atatürk bir devlet başkanıdır; sözleri devlet politikasını ifade ederdi. Dil ve din unsurlarını vurgulasaydı, Türk milletinin kimlerle karşı karşıya geleceğini hiç düşünüyor muyuz? Dil unsurunu vurgulamakla Türklerin yaşadığı Bulgaristanla, Yunanistanla, Romanya, Yugoslavya, Suriye, Irak, İran, Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz nasıl bir mahiyet alırdı? Kuruluş amacı Türk milliyetçiliği olan Türk ocaklarının 1927'de programında yapılan değişiklilikte *"Faaliyet sahası sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırlarıdır"* kaydına ihtiyaç duyulması, güdülen hassasiyeti tespit bakımından önemlidir. (Türk Ulusunun Doğuşu, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1979, s. 151) Din unsurunu vurgulasaydı, İslam aleminin petrollerini ele geçiren, o zamanın güneş batmayan İngiliz İmparatorluğu başta olmak üzere bütün emperyalist güçlerle ülkemizi karşı karşıya getirirdi. Ne gariptir ki Türk yazarlarının dikkatini çekmeye hiçbir şey yetmiyor. *"Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimî olan"* ifadesi dini, dili, diğer bütün unsurları ihtiva etmiyor mu? Aksi takdirde niçin bir arada yaşamak arzusunda bulunsunlar?

[12] Orhan Türkdoğan, *Niçin Milletleşme*, İstanbul 1995, s. 2.

yapılamayacağını, ondan doğacak olayların ancak eksik ve kusurlu açıklanabileceğini belirtiyor. Johannet ise millet için şöyle diyor:

> *"Uçup giden bir buhardır; onun yalnız asırlardan beri mevcut olduğunu biliriz; fakat herhangi bir zaman bölmesinde onu tespit etmeye gücümüz yetmez."*

Roze'ye göre millet öyle bir sevk-i tabiidir ki hiçbir zaman katiyet ve açıklıkla tarif edilemez.

Bu görüşlerin dışında millet, kendisini meydana getiren unsurlardan biri veya birkaçı esas alınıp, bu esas etrafında toplanan mütecanis bir kitle diye de nitelendirilmektedir. Bu esas Fransa ve Çin'de kültür, Almanya'da ırk, Slav, Arap ve Romenler'de dil, Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'de vatandaşlık, Avusturya ve İran'da mezhep kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, milletin tayin ve tarifinde sıkıntılar çektiği resmî metinlerinden gayet rahatlıkla anlaşılıyor. 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde Türk şöyle tarif edilmiştir.

> *"Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir."*

Bu tarifte hukukî olarak vatandaşlık esas alındığından milliyetin tayininde ırk, dil, kültür ve diğer unsurlara bakılmamaktadır. Meselâ İstanbul'da doğan bir Arnavut Türk sayılır, ama Kerkük'te, Rodos'ta, Bulgaristan'da Türk anne-babadan doğan bir insan Türk sayılmaz. Resmî makamların tarifine bir örneğe de tek parti dönemindeki CHP'nin programında rastlıyoruz. İkinci maddede yer alan bu tarif anayasadakine uymamaktadır: *"Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil*

ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir." Askerî öğrencilere dair yayınlanan bir ilânda yer alan *"Alınacak talebenin öz Türk ırkından olması"*[13] ibaresi o dönemdeki resmî makamların görüşünü aksettirmesi bakımından dikkat çekicidir. Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan, on yıl Türkiye'nin liselerinde okutulan dört ciltlik tarih kitabında da ırk, dil, hars (kültür) ve tarih birliği esas alınarak Türk milleti için şöyle denmiştir:

> *"Tarihte daima göze çarpan bir birlik arzeden Türk ırkı daima hakim kalan bariz uzvî vasıflarıyla, dimağın en kuvvetli mahsulü olan müşterek dilleriyle ve bu dilde nakledilmiş olan harslarıyle, tarihi ve müşterek hatıralarıyla aynı zamanda bugünkü millet tarifine de en uygun büyük bir cemiyettir. Bütün tarihte böyle büyük bir ırkı, bir millet halinde görmek, bilhassa zamanımızdaki insan heyetlerinin pek çoğuna nasip olmayan büyük bir kuvvet ve büyük bir şereftir."*[14]

Aynı kitabın 15-16 ıncı sahifelerinde de anayasının sınırladığı vatanın dışına çıkılmaktadır. *"Baykal Gölü havalisinden başlayarak Altaylar ve Orta Asya'dan itibaren Hazar Denizi ve Karadeniz havzalarıyla Ege Denizi ve Tuna boylarına kadar olan geniş sahalar Türklerle meskûndur."* Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranların başında bulunan Mustafa Kemal'in, düşüncelerinde de aynı gerçeği buluyoruz. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları sırasında bir gencin *"Gençlik ideoloji ister. Gençlik nereye gidecek?"* diye sorması üzerine Mustafa Kemal'in, *"Türklükten daha büyük ideal olur mu?"* cevabıyla şu konuşmayı yaptığını biliyoruz.

> *"Biz onbeş milyonuz, dünyadaki Türkler onbeş milyondan*

---

[13] *Cumhuriyet* Gazetesi 1 Mayıs 1940 tarihli sayısında yayınlanan şartnamenin ikinci maddesi.

[14] Basım tarihi 1932, Devlet matbaası s. 20.

ibaret değil. Şu haritaya bak. Dünyanın her tarafında Türkler yaşıyor. Bugün için siyasî bir vahdet düşünülemez. Çeşitli engeller var. Dil-Tarih inkılâbını yapmak istiyorum. Meseleye bir kültür birliğinden başlamak lâzım. Evvelâ lehçemizi düzeltelim. Türkiye'de konuşulan Türkçe bütün Türk aleminde anlaşılmalıdır. Zamanla kültür vahdeti, siyasî vahdete erişir. Ama yüz sene sonra, ama elli sene sonra. Bundan büyük ideal olur mu?[15]

Bu görüşlere dikkat edilirse, hepsinin altında ya milletine aşırı bağlılık, devletinin bütünlüğünü sağlamak veya materyalist felsefede olduğu gibi kendi ideolojisini geçerli kılmak çabası fark edilir.

Hegel'in diğer milletleri küçümseyen, kendi milletine pay çıkaran görüşünün gerçek sebebi, milletine hummalı bir şekilde bağlı olmasıdır. Milleti aşırı bir mistisizme bulandırması da, gene aynı sebepten kaynaklanmaktadır. Bu hummalı tutku, milletine bütün insanlığın hamisi görevini kazandırmak amacıyla Hegel'e, milleti bir ruh olarak

---

[15] *Gizli Celse Zabıtları*, C. 3., Ankara 1980, s. 1318 Ayrıca: *İhsan Sabri Çağlayangil'in Anıları*, Yayına Hazırlayan: Tanju Cılızoğlu, *Güneş* Gazetesi, 17 Ağustos 1989. Bu farklı tariflerin o dönemdeki dünyanın şartlarından kaynaklandığı M. Kemal Atatürk'ün Meclis kürsüsü'nden yaptığı şu konuşmadan da açıkça anlaşılmaktadır: *"Efendiler, büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Büyük ve hayali şeyleri yapmadık, yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin üzerine celbettik. Biz Panislamizm yapmadık, "yapıyoruz, yapacağız!" dedik; düşmanlar da yaptırmamak için bir an evvel "öldürelim" dediler. Bütün dava bundan ibaret. Efendiler, bütün cihana havf ve telâş veren mefhum bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde konuşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyid etmekten ise hadd-i tabiiye, hadd-i meşrua rücû edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen bir milletiz. Yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal edebiliriz."* (İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, 1937 S. 453-454.)

kabul ettirmiş ve bu ruhun üzerinde bir dünya ruhunun da bulunduğunu, bu dünya ruhunun zaman zaman bir millette tecelli ettiğini ona benimsetmiş ve onu gerçeklerden koparmıştır. Tarih boyunca, dünyada kendi milletinden başka milletlerin de egemen olması, ciddi bir bilim insanının inkâr edemeyeceği kültür ve medeniyetleri diğer milletlerin günışığına çıkarmaları Hegel'i dünya ruhunun varlığını kabule zorlamıştır. Irkla milleti birbirinden ayırmak lüzumunu duymayan Hegel, bu iki kavramın birbirine karışmasına sebep olmuş ve üstün ırk nazariyesinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Fichte, Schopenhauer gibi Almanların önemli düşünürleri de bu görüşü paylaşmışlardır. Aynı zamanda bu görüş geniş halk kitlelerinin heyecan kaynağı olmuş, çeşitli hezeyanların dünyayı sarmasına zemin hazırlamıştır.

Yüzyıllarca Batı'da millet bir devletin tebaasından ibaret telakki edilmiştir. Hanedan sadece devletin değil, aynı zamanda milletin de sahibi idi. Bu telakkiden dolayı XIV. Louis *"Devlet demek ben demek, ben demek devlet demektir."* demiştir. Gene XIV. Louis'in ifadesine göre *"Fransa'da millet bütünleşmemiştir ve tümüyle kralın şahsında temsil edilir"* idi. Renan'a göre millet hanedanla görür, yürür, kendini savunur, hanedanın kanatları altında en münasip şekilde hayatını sürdürür. Renan'ın nazarında hanedan demek, millet demektir.

Marx'da bilimselliğe kavuştuğu kabul edilen materyalist felsefenin millet görüşü, gerek materyalist düşünceyi benimsemiş Jaures, Bauer gibi düşünürler, gerekse materyalist felsefeye karşı olanlar tarafından eleştirilmiştir. Devletin, Batıda burjuva devleti olduğu, burjuvanın haklarını koruyup değerlerine oturduğu kabul edildiğinden, bu devlete Marx'ın karşı çıkması fikir sisteminin bir sonucuydu. Millet de devletle aynı telâkki edildiğinden Marx'ın milleti bir üstyapı unsuru, burjuvazinin uydurması olarak nitelendirmesi gayet tabiidir.

Jaures, *"Milletler insanlık dehasının, insanlığın gelişmesinin birer hazineleridir; manevî kıymetleri ihtiva eden birer vazodurlar. Bu kültür vazolarını kırmak proletaryaya yakışmayan bir harekettir."* derken Otto Bauer şunları yazmaktadır: *"Millet adı verilen insan toplulukları bir yandan insanların tabiatla savaşının değişik şartlarından, diğer taraftan üretim şartları ile iş alanlarındaki değişik gelişmelerden doğan birer üründürler. Bu itibarla milletleri tarih meydana getirir."* Stalin'in bu konuya dair görüşlerini, "Marxizm ve Milli Mesele" adlı kitabındaki şu satırlardan öğreniyoruz: *"Dil, toprak, iktisadî hayat birliği ve ortak kültür biçiminde beliren ruhî şekillenme birliğinin hüküm sürdüğü, tarihî olarak meydana gelmiş istikrarlı bir topluluktur."*

Materyalist felsefeye inananlara göre millet, kapitalist cemiyetin ürünüdür. Gene kendi görüşlerince, son birkaç yüzyılda toplumların kapitalizminden söz etmek mümkündür. İnsanlık çok uzun dönemini kapitalizmden önce ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum diye adlandırdıkları devirlerde yaşamıştır. Kapitalist toplumun bir ürünü olarak kabul edilince, milletin daha önceki devirlerde olmaması gerekirdi. Yeni bulgular tarih bilgimizi binlerce yıl öncesine götürmesine rağmen, özelliklerine kavuşmamış bir insan grubuna, yani milletsiz bir topluma henüz rastlamadık. Materyalistlerin ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum olarak kabul ettikleri devrelere dair yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların özellikleri değişiktir. Materyalistlerin kabulleri bakımından kapitalist toplum oluşmadığından milletin de olmaması gerekirdi; fakat toprak altından çıkarılan çanak, çömlekler, eşyalar, kentler ayrı özellikler taşımakta ve ayrı milletlerin yaşadıklarını ispat etmektedir. Maddede görülen bu değişiklikler onu yoğuran elin, duyguların, özelliklerin farklı olduğunu göstermektedir. Topluluklar değişik özelliklere kavuşmuş olmasalardı, yaptıkları mabetler, su kemerleri, evler de değ-

şiklik arz etmezlerdi. Yine onların değerlendirmeleri esas alınınca, zamanımızda bile kapitalizm aşamasına gelmemiş topluluklar var; bu toplulukların millet özellikleri taşımalarına ne demeli?... Ve sonra Jaures, milleti "manevî kıymetler" olarak nitelendirmekle, inandığı materyalist felsefenin temel prensiplerine ters düşmüştür. Stalin'in görüşü de felsefesiyle çelişkilidir, bir materyalistin "ruhî şekillenme"den söz etmesinin abes olduğu gayet açıktır.

Materyalistler toplumu ekonomik ilişkilerin oluşturduğunu ileriye sürmelerine rağmen, onların da buna inandıkları şüphelidir. Çünkü ekonomik ilişkilerin değiştirildiği sosyalist ülkelerde üstyapı diye telakki ettikleri milletin de dahil bulunduğu değerleri yasalarla düzenlemektedirler. Halbuki doktrinleri bakımından altyapı değiştirilince, üstyapı da kendiliğinden değişecek, diğer üstyapı kurumlarına benzer şekilde millet de ortadan kalkacak, altyapıya uygun toplum oluşacaktı.

Materyalist olmayan diğer Batılı bilginlerin millete dair görüşleri incelendiğinde, yukarıda belirtildiği üzere, milletlerine bağlılıklarından dolayı millî menfaatlerine uygun görüşler ileri sürdükleri tespit edilir. Renan'ın "*Hanedansız millet olmaz*" görüşü de aynı endişeden doğmaktadır. Zira çeşitli hanedanların hâkimiyetlerine rağmen, imparatorluk camialarında değişik milletler varlıklarını sürdürdükleri gibi, Amerikalıların ve diğer hanedansız milletlerin de insanlığın kaderinde önemli rol oynadıklarına tarihin sayfalarında rastlamak mümkündür.

Bu millî menfaatlere en belirgin örnek, 1870 yılında yapılan savaşta çok zengin madenlere sahip olan Alzas bölgesinin Fransa'ya mı, Almanya'ya mı verilmesi gerektiği hususunda yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalar, açıkça millî menfaatleri hedef aldıkları için bilim çevrelerinden taşmış, geniş halk kitlelerini de etkilemiştir. Alzas bölgesinde oturan insanların çoğu Cermen ırkındandır;

fakat burada Fransız kültürü hakimdir. Bu tartışmayı Almanların önemli tarihçilerinden biri olan Mommsen ile Fransızların ünlü kalemi Fustel de Coulanges başlatmıştır. Mommsen Alzas bölgesinin Almanlara verilmesi için milletin oluşumunda ırkı esas olarak ele alıyor ve dile büyük önem veriyordu. Coulanges aynı endişe ile milleti, millî kültür esasına istinat ettiriyordu. Coulanges'e göre millet-le ırk aynı şey olsaydı, Belçika'nın Fransa'dan, Portekiz'in İspanya'dan, Hollanda'nın Almanya'dan ayrı olmaması gerekirdi. İşte bu esastan hareket ederek Mommsen'in fikrine karşı millet hakkındaki görüşlerini şöyle özetliyordu:

"Aralarında fikir, duygu, umut, anı ve menfaat birliği bulunan insanlar, kalben bir millet teşkil ettiğini hissederler."

Aynı tartışma Strauss'la Renan arasında devam etti. 1887 yılında verdiği bir konferansta Renan millî tezlerini şöyle formüle etti.

"Bir millet, bir ruh demek, manevî bir birlik demektir."

İngiliz düşünürleri ise milleti devamlı, bir ekonomik bütünlük içinde aramışlardır. Çinlilerin kültürde, Romenlerin ve Arapların dilde, Amerikalıların ve İsviçrelilerin vatandaşlıkta, Avusturyalıların ve İranlıların mezhepte milleti aramalarının da gerçek sebebi vatan bütünlüklerini koruma çabalarıdır.

Çeşitli menfaatlerden dolayı millete dair görüş ileriye sürmek çok elim sonuçlar doğurur. Her devir ve her durumda menfaatlerin yeri, şekli değişebileceği için insanlığa acı darbeler indirmeye fırsatlar hazırlar. Bir realiteyi, çeşitli menfaatler uğruna değiştirmek, idrak sahibi insanların yüklenebileceği sorumluluk değildir.

Hemen belirtmek gerekir ki; Allah'ın takdiriyle her milletin kendine ait özelliğinden dolayı fonksiyon yüklen-

diğini ileri süren Schleirmacher'in tezinin, milletin insanlık medeniyetinde oynadığı rol analiz edilince, doğru bir noktaya işaret ettiği anlaşılır.

Hukukî manâsıyla millet, belli bir devletin hudutları içinde yaşayan, resmî dili yasayla belirlenen, devletin toprak kaybıyla veya kazanmasıyla azalıp çoğalan vatandaş denen insanların toplamıdır. Fakat nasıl su, hava tabii birer realite ise, millet de sosyolojik bir realitedir. Siyasî olaylar, askerî zafer ve yenilgiler kaderini etkilese bile, varlığını tayin edemez. Çünkü sun'î değil, organiktir.

Köln Katedrali'nde Alman milletinin, Paris'in saraylarında, işlemeli abidelerinde, Notre-Dame Kilisesi'nde Fransız milletinin, Süleymaniye Camii'nde, Drina Köprüsü'nde Türk milletinin özelliklerini görmek mümkündür. Nasıl ki Versailles Şatosu'nu, Sultan Ahmed, Selimiye Camilerini inkâr mümkün değilse, bu eserleri yapanları da inkâr mümkün değildir. Ayrıca bir eserde yatan derinliği sezebilmek, onu yoğuran duyguların, düşüncelerin heyecanını duymak için de belli ölçülerin sahibi, yani bir milletin mensubu olmak gerekir.

Halktan, kavimden ve ırktan ayrı olan millet belli unsurlarla oluşmuş ve belli özelliklere kavuşmuş insan topluluğudur.